UDC 316.774:796
179.8:796
Прегледни научни рад

Бојан Милошевић

СОЦИОАНТРОПОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ НАСИЉА У СПОРТСКИМ АКТИВНОСТИМА: УТИЦАЈ МАС-МЕДИЈА НА МЛАДЕ

САЖЕТАК: Средства за масовне комуникације (мас-медији) остварују снажан утицај на особености и развој савремених друштава. Модерна друштва прате разне врсте насиља, као нехумани социоантрополошки обрасци понашања разних друштвених група и као облици социјалне патологије. Медији су најснажнији и најизразитији посредници између спорта и човека модерних друштава. Насиље, као израз агресивног понашања, није само последица глобалног друштва, његове кризе и деловања мас-медија на публику (посебно на хулигане), већ настаје и као последица социјализације личности. Савремени аспекти етиологије насилништва младих, разликује се од ранијих епоха, између осталог и због утицаја масовних медија и других средстава масовне културе у социјализацији младог нараштаја. Деца и млади су специфично осетљива популација када је у питању насиље у медијима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: спорт, насиље, мас-медији, новинарска етика, спортска публика, млади, хулигани

УВОД

Модерна друштва прате разне врсте насиља, као нехумани обрасци понашања разних друштвених група и као облици социјалне патологије. Реч је о томе да насиље у спорту и у активностима које су у вези са њим произилазе из друштвених услова у којима људи живе, иако не треба занемарити утицаје биопсихичког развоја личности. Због тога је познавање тих услова предуслов за организовано деловање и за васпитно-образовну превентивну акцију, како у друштвима у којима је насиље повезано са спортом добило драматичне размере, тако и у оним у којима је такво насиље само привидно мање изражено. Препознавање друштвених услова, који делују као изазов насиљу у спорту, неопходно је пре свега стручњацима који раде са спортистима, као и онима који организују ра-

зне спортске активности и спортске манифестације у којима учествује велики број људи.

Средства за масовне комуникације (мас-медији) остварују снажан утицај на особености и развој савремених друштава. Како усложњавање друштвених односа „производи" све већи број информација, тако настаје и шири се потреба за средствима која омогућавају да се те информације преносе у све просторе и сегменте људског битисања. Отуда средства масовних комуникација („масовни медији", „мас-медији") заузимају важно место у животу савременог човека и представљају једну од карактеристика савременог доба. Усложњавање друштвених односа и развој средстава помоћу којих се људи међусобно повезују чини средишње подручје процеса масовне комуникације. Масовни медији као средства и канали масовне комуникације обраћају се огромном броју слушалаца и гледалаца (аудиторијуму), као анонимној и хетерогеној маси људи, која се и препознаје по томе што је изложена њиховом све већем утицају. У оној мери у којој је тај утицај разноврснији, у тој мери се обликују различите групе прималаца информација (аудиторијума). Хетерогеност аудиторијума, у његовом социокултурном смислу, његова анонимност у односу на извор комуникације и расутост у простору, представљају предуслове за изузетан утицај масовних медија. Захваљујући савременим технолошким достигнућима, обезбеђени су брзина и проходност информације која у сваком моменту може да дође до жељеног примаоца на било ком крају света.

Медији су најснажнији и најизразитији посредници између спорта и човека модерних друштава. Масовни медији, а посебно телевизија, данас играју важну улогу у формирању јавности („јавне свести"). Утицај медијске презентације стварности је веома јак у стварању везе између спорта и публике. Савремено човечанство је у великој мери испреплетано бројним мрежама медија за масовно комуницирање. Ту мрежу чини све разноврснија лепеза различитих средстава за масовне комуникације. Она повезују људе на неограниченим просторима и чине значајан чинилац сусретања локалних, националних, регионалних и глобалних процеса у савремености.

У том погледу, масовни медији су учинили спорт глобализацијском појавом прве врсте. Спортски програми у електронским медијима и спортски додаци у штампаним медијима су при врху гледаности и читаности у свету. Због тога спорт, као програмски садржај многих штампаних и електронских медија, привлачи велики део популације. Спортска такмичења постају прворазредни друштвени догађаји, који обухватају све већи програмски простор у мас-медијима.

НАСИЉЕ У СПОРТУ

Друштвени услови који делују на насиље у спорту нису увек препознатљиви пре него се испоље као „догађај". Како се „спортски догађај" испољава као видљиви део оних односа и процеса у друштву који су се

акумулисали пре њега, тешко га је контролисати у свим његовим манифестацијама, а посебно у „еруптивним" агресивним акцијама једне групе учесника у спортској активности, тј. публике.

Насиље, као израз агресивног понашања, није само последица глобалног друштва, његове кризе и деловања мас-медија на публику (посебно на хулигане), већ настаје и као последица социјализације личности. За социјализацију личности посебно велик значај имају мање друштвене целине — примарне друштвене групе (нпр. породица и група вршњака) и институције образовања (нпр. школе). То су они чиниоци у којима се додирују утицаји глобалног друштва и биопсихичке предиспозиције појединаца.

Појам *насиље у спорту* подразумева ирационалне, али често и рационалне активности којима се угрожавају човек, материјална средства и друштвене вредности уопште, уз обавезну употребу или претње да ће употребити силу, како би се постигао неки посебни или појединачни интерес уз посредство спортске игре и спортских организација.

Када кажемо да на насиље у спорту делују *друштвени услови*, онда мислимо на условљавајуће дејство бројних општих и специфичних чинилаца. Реч је о следећим чиниоцима: структурално-развојни чиниоци конкретног глобалног друштва, тржишни начин пословања и уопште услови „глобализације" рада у индустријском друштву, процеси урбанизације друштва, масовна култура и мас-медији, као и повратно дејство осталих социјалнопатолошких и криминолошких аспеката на насиље у спорту. Сваки од тих чинилаца се „сусреће" у равни структуре неког конкретног друштва; као што је нпр. српско друштво данас, које се налази у историјској фази развоја под популарним називом „постсоцијалистичка транзиција". Такво означавање друштва значи да се оно преображава из једног затвореног (социјалистичког) система у друштво тржишног начина пословања, плуралистичке политичке демократије и интензивнијих интеркултурних односа у Европи и свету.

УЛОГА МАС-МЕДИЈА У СПОРТСКОМ НАСИЉУ

Поред тога што медији могу да социјализују појединца, они могу и да „стварају" публику. Имајући у виду фрустрираност знатног броја људи у модерним друштвима, медији најчешће настоје да „подилазе" њеним агресивним страстима, а све с циљем да се што већи број укључи у комерцијалне токове спортске активности (плаћање улазница) или као масовна подршка некој политичкој манипулацији која је у функцији парцијалних интереса. Отуда, ништа мање од „комерцијализације спорта" није неповољнија модерна појава која се најчешће именује као „политизација спорта". У тим случајевима спорт и спортисти постају средство („медијум") у трагању за неким идентитетом (статусним, националним, партијским, државним). Тако се спорт и политика укрштају на три сукцесивна нивоа: 1) у интерној политици спорта (спортска делатност у

укупној подели рада неког друштва); 2) у политици локалног и националног престижа и 3) у спољнополитичким односима.

Уплитање политичке идеологије у спорт може довести до ширења „патолошке мржње", не само међу спортистима, него и међу ширим друштвеним групацијама или целим друштвима — ако се спортске манифестације третирају више као борба за моћ и престиж, а мање као друштвени однос с моралним садржајем. Утицај политике на спорт огледа се, пре свега, у настојању политичких елита да популарност спортске делатности искористе као погодан „медијум" за проширен утицај (често манипулативни) на масе, како би увећали ионако несразмерно велику своју друштвену моћ.

Поред комерцијализације и политизације спорта, он такође поприма и трећу особеност, која се тиче сфере културе, а то је спортска „индустрија забаве". Овој трећој особини спорта доприноси друштвена криза (незадовољство, незапосленост, корупција, криминал, сваковрсна нетолеранција). „Човек кризе" постаје „суманути" потрошач „индустрије забаве", у којој се спорт појављује као начин бежања незадовољних људи од свакодневног живота у стварне или привидне „оазе мира". Од свих „забава за масе", професионални спорт је изузетно привлачан за уплитање актера изван њега, јер се схвата као средство за сагоревање „негативне енергије" коју треба потрошити на спортским „борилиштима", како би се штитио друштвени поредак од гомилања незадовољства масе. Наравно, ову социолошку чињеницу не треба занемаривати, али треба имати у виду да у томе има и елемената индивидуалне „борбе" за „преживљавање" у кризним условима друштва. Дакле, забавни карактер спорта служи као значајно средство којим (политичке) елите одржавају контролу незадовољних слојева друштва. Та особина спорта се „успешније" развија уколико је медијска манипулација већа.

Разноврсне и учестале анализе постојећих истраживања спортског насиља су указале на различите погледе на његову друштвену условљеност, а теоријска синтеза показује да се разни облици те врсте насиља садрже у неким битним особеностима модернизације савремених друштава; у којима се човекова отуђеност од игре исказује као заједнички именитељ мноштва личних/појединачних, групних, друштвених и културних услова.

НЕКА ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА УТИЦАЈА МЕДИЈА НА НАСИЉЕ МЛАДИХ

У последње време учестале су расправе о друштвеној улози медија, посебно мас-медија. Такође, не мањкају ни покушаји да се испита утицај појединих чинилаца на ту њихову друштвену улогу. Међутим, ретки су покушаји, посебно у српском друштву, да се испитају и образложе међусобни односи у начину на који медији утичу на младе.

Аматерска Спортска Асоцијација из Сједињених Америчких Држава (2001), урадила је, истраживање колико спорт у медијима утиче на децу

узраста од 8 до 17 година. Резултати истраживања су показали да деца свој први контакт, прво упознавање са спортом добијају управо преко медија, и то највише са ТВ (88%), затим филмова, видео-игара, магазина, интернета и новина. Слични резултати су добијени и за учесталост праћења спорта преко медија. Нешто изнад 14% деце прати спорт свакодневно путем телевизије, 10% путем видеоигара, 11% преко штампаних медија и 2% путем интернета. То истраживање је спроведено и као испитивање односа расе и пола и праћења спортова у медијима, као и односа праћења спорта у медијима и активног бављења спортом.

Организација *Children & Media Program* из Лос Анђелеса (САД) остварила је истраживање (1999) о утицају спортских садржаја у медијима на децу. Анализа је показала да највећи број реклама, које се емитују унутар спортских емисија и преноса, желе да наметну потребу аутомобилске индустрије, затим следе рекламе брзе хране и рекламе за алкохолна пића. Чак је истраживана расна и полна припадност глумаца у тим рекламама. Такође, испитивано је и насиље у спортским програмима. Поруке у којима се охрабрује насиље објављиване су у готово свим спортовима, као што су, нпр. кошарка, хокеј, бејзбол, екстремни спортови. Речи, које се употребљавају у тим порукама, најчешће упућују на насиље и, како је у истраживању наведено, постале су стандардни део спортског речника.

МЛАДИ КАО СПОРТСКА ПУБЛИКА И НАСИЛНИЦИ

Када се помене спортска публика, најчешће се помисли (сасвим сигурно, неоправдано) на публику која долази на стадионе, на организоване групе навијача, а често и на њихов најагреесивнији део (хулигане). *Спортска публика* је препознатљива група модерних друштава, која настаје и делује као мање или више организована скупина, с циљем да задовољи појединачна интересовања својих припадника, која се односе на разноврсне спортске активности.

Хулигани су један део (насилничке) спортске публике, као специфичне друштвене групе, у које се удружују појединци с циљем да се боре за неке своје већ испољене или потиснуте потребе, агресивним средствима. Тим групама најчешће припадају млади, већином малолетници, али понекад међу њима има и старијих. Групе хулигана су зато погодне за испољавање агресивних нагона појединаца, који се у групи осећају „јачи.". Иако је настојање спортских клубова да дисциплинују и контролишу (навијачку) публику, која је склона насиљу, у којем се често види пожељан практични начин сузбијања насиља у ширим друштвеним оквирима, то настојање је недовољно због тога што није спортска публика једини актер тога насиља. При томе, не може се заобићи искуствена чињеница да клупско „дисциплиновање" публике више доприноси умножавању агресивних страсти, него њиховом смиривању. Такође, много не помажу „менаџерска осуђивања" и уопштена „моралисања" готово увек после испољених спортских нереда. Научне (социолошке) анализе често

указују на „уплетеност” оних који „моралишу” у подстицање спортских актера на агресију и насиље.

Масовни медији стварају код спортске публике илузију задовољства. Посматрачи се идентификују са спортским звездама. На тај начин, масовни медији стварају спортску публику која директно не учествује у игри, већ за њу „навија”. Спортисти постају идоли, а публика усмерава своје понашање према њима. Ту је реч о отуђености модерног човека, која се још више подстиче под утицајем средстава масовне комуникације.

Хулигани су, ипак, само последица која настаје пре него се појединац нађе у групи (маси). Појединци који су склони хулиганству социјализују се под негативним утицајем (проблематична породица, школа или група вршњака). Млади људи своју агресију најчешће испољавају на стадионима и осталим спортским борилиштима, јер, као што је већ речено, друштво више толерише агресију у спорту него у другим сферама човекових активности. Савремени аспект етиологије насилништва младих, разликује се од ранијих епоха, између осталог и због утицаја масовних медија и других средстава масовне културе у социјализацији младог нараштаја. Деца и млади су специфично осетљива популација када је у питању насиље у медијима.

Како смо већ нагласили, насиље, као израз агресивног понашања, није само последица глобалног друштва, његове кризе и деловања мас-медија на публику (хулигане), већ настаје и као последица социјализације личности. За социјализацију личности посебно велик значај имају мање друштвене целине — примарне друштвене групе (породица и вршњаци) и организације образовања (школа). Утицај *породице* на формирање личности се највише осећа у раном детињству. Породица делује на усвајање друштвених норми, па је она чинилац од кога зависи у какву ће се личност дете развити. Начин на који родитељи (и старији, уопште) уче децу да усвоје друштвене норме, одређује не само норме понашања детета, него обликују и његову личност.

Веома је важна „атмосфера” у породици. Деца која расту у породицама у којима влада хармонијски однос, по правилу израстају у личности са позитивним особина. Деца из породица у којима влада свађа и неразумевање, по правилу израстају у асоцијалне личности. Поред периода најранијег детињства, период адолесценције представља такође значајан период у развоју човека, а он се једним значајним делом одвија под утицајем породице. Адолесцент тежи за самосталношћу и независношћу, а како та његова жеља није остварива (недовољна припремљеност за живот, економска зависност од родитеља и сл.) то се он окреће ка агресивном начину егзистенције. Уколико у овом периоду родитељи не покажу толерантност и флексибилност, код деце се може јавити незадовољство и агресивност.

Према томе, агресивност у спорту једним делом се ослања на већ формиране агресивне црте личности, које су стечене у лошој породичној ситуацији и то посебно у периоду младалаштва (адолесценције).

Од велике је важности, како за сагледавање делинквентног понашања, тако и за превентивно деловање, обратити пажњу на структуралну

целовитост породице, односно структуралне породичне поремећаје као што су развод брака, губитак или напуштање деце од стране једног или оба родитеља и сл. „Истраживања у нашој земљи — каже М. Бошковић — показују да се малолетни делинквенти у 30% случајева регрутују из породица разведених родитеља, што је за више од четири пута него у нормалној популацији" (Б о ш к о в и ћ, 1995: 205).

Вршњаци, као примарна друштвена група, значајан су узрок социјализације у савременим, као и у традиционалним, друштвима. Утицај вршњака се остварује постепено. У раном узрасту, утицај вршњака је незнатан, да би се нагло појачао са поласком у школу. Дете жели да се афирмише у новој средини и да буде прихваћено од (разредног) колектива. Нека социометријска испитивања су показала да међу особинама, којима се међу вршњацима истичу дечаци, на првом месту налазе: физичка снага и вештина, смелост, смисао за контакт, смисао за шалу и хумор итд. Уколико дете не буде прихваћено од групе вршњака, пре свега у школи, оно ће излаз тражити у дружењу са децом која имају исте или сличне проблеме. Ови „одбачени" појединци чине групе из којих се често регрутују малолетни преступници, посебно, спортски „хулигани".

Утицај вршњака посебно долази до изражаја у начину коришћења слободног времена. Због тога је од посебног значаја нагласити важност образовања у слободном времену и образовања за слободно време. Начин провођења слободног времена деце и омладине одређен је неким глобалним друштвеним процесима, али то не ослобађа школу и породицу обавезе да се посебно ангажују на овом питању. Истраживања су показала да родитељи малолетних делинквената, у великом броју не воде рачуна о слободном времену своје деце, па се отуда често развијају насилнички обрасци понашања у спорту и у глобалном друштву.

Поред породице, значајан утицај има и *школа*, као васпитнообразовна институција. „Већина педагога — пише Р. Чокорило — раздваја васпитну од образовне функције школе, што за теоријска разматрања и није без значаја, мада у пракси ове двије њене функције и није могуће раздвојити. Васпитнообразовани процес и однос наставник — ученик — наставни садржај у школи су извор вриједносног одношења и усмјеравања омладине. Смисао, односно циљ васпитања одређује се у сваком друштву и он је обично пројекција циљева за које се то друштво бори" (Ч о к о р и л о, 1997: 97). Школа, дакле, представља својеврсну друштвену средину која, заједно са другим чиниоцима из младалачког доба, утиче на обликовање, како пожељних, тако и непожељних особина. Ове последње су значајан извор за појаву и ширење спортског хулиганства.

ПОРУКЕ НАСИЉА КОЈЕ МАС-МЕДИЈИ ШАЉУ МЛАДИМА

Особеност мас-медија потиче из њихове усмеравајуће улоге, на основу које потпомажу комуникацију према бројној и неодређеној публици, користећи при том предности напредне технологије. Електронски (телевизија, радио) и штампани медији (новине, часописи, магазини), као и

тзв. „нови” медији (кабловске и сателитске комуникације, интернет) довели су до пораста пажње публике према њиховим садржајима о спорту.

Информације са спортских догађаја могу бити саопштене посредно и непосредно. На пример, ТВ-пренос утакмице чини непосредну информацију, док извештај или коментар утакмице представљају посредну информацију.

Телевизија је надмоћан облик масовног медија, у односу на остала средства масовне комуникације (штампу, радио, филм, интернет и видео игре). Она поседује моћ визуелне презентације, а призори и поруке које емитује могу се гледати и слушати из удобности гледаочевог дома. Иако може изгледати да се медијске поруке примају индивидуално, сама телевизија, као медиј, је специфична друштвена појава (јер утиче на обликовање „укуса” великог броја људи, речју и сликом).

Свака професија гаји одређену терминологију (арго и жаргон), коју не морају да разумеју припадници спортске јавности. Како и спорт (или, чак, разни спортови) може (могу) да има(ју) специфични језик, који је примерен одговарајућој комуникацији спортских актера, тако и спортско новинарство развија неке специфичне језичке могућности изражавања. Та специфичност новинарског језика, ипак, не сме да изгуби из вида да је потребно да се она огледа у језику стварних дешавања (чињеница) и да новинарски језик мора да буде у функцији тачног, јасног и разумљиог саопштавања.

Мањак етике код неких спортских новинара може да доведе до формирања насилничке свести младих.То је често био случај у спортском новинарству на простору бивше Југославије, крајем 20-ог и почетком 21-ог века. Ево како је, у том смислу, један новинар видео стање пре једне међународне утакмице:

„(...) Закључили смо да мађарски полицајци патолошки мрзе Србе, а надајмо се да ће после утакмице да их мрзе још и више.” (Спортски коментатор једног ТВ канала пред директан пренос фудбалске утакмице Мађарска—Југославија у Будимпешти, 30. 10. 1997. у 16:00) (Валић-Недељковић, 1998).

На основу претходног примера, који служи за илустрацију проблематичног односа новинара према „језичкој етици”, може се уочити да су сви ти термини (и синтагме) извучени из контекста који се односи на најаве или ток одређених утакмица, па је њихов заједнички именитељ двоструко дизање тензије; кроз величање „наших” и кроз омаловажавање „њихових”. Коришћење сличних језичких израза и синтагми распрострањено је у спортском новинарству, посебно спортској штампи, али они, у ствари, служе и другој (друштвеној) сврси.

Поред тога што медији могу да социјализују личност за бављење спортом, они могу и да „стварају” спортску публику. Имајући у виду фрустрираност знатног броја људи у модерним друштвима, медији најчешће настоје да „подилазе” агресивним страстима публике, а све са циљем да се што већи број укључи у комерцијалне токове спортских активности (плаћање улазница), или као масовна подршка некој политичкој манипулацији.

ЗАКЉУЧАК

Претходно излагање указује да је насиље у спорту „пружило дубоке корене" у савременим друштвима и да су потребна свеобухватнија сазнања и практична воља да се насиље у спорту превазиђе, или бар смањи у одрживе границе пристојног друштвеног живота.

Најчешће се сматра да се насиље у спорту може сузбити искључиво васпитно-образовном делатношћу. Нема сумње да је то један од значајних видова превентивног деловања, али његово дејство није довољно. Уколико се не одстрањују неповољни економски (беда и незапосленост), затим ужи друштвени (проблеми у породици и у другим групама где се одвија социјализација личности) и, на крају, поткултурни (пре свега омладински) чиниоци, нема наде у трајније превазилажење насиља у спорту.

Човеку који је „утонуо" у масовну културу може изгледати да мас-медији постоје да би слали коректну поруку, јер су у великој мери испражњени од било какве суштинске, појединачне и групне различитости и разноликости. Отуђен и неостварен човек просто „срља" у оне садржаје који се „пласирају" у мас-медијима, па би се зато могло рећи да њега више усмеравају њихове поруке него аутентичне потребе и интереси; а што их чини погодним средством медијске манипулације.

Промена медијских порука које се упућују младима, тј. медијски образовни утицај медија, може у великој мери позитивно деловати на социјализацију младих и превенцију насилничког понашања, а самим тим и превенцију насиља у спорту.

ЛИТЕРАТУРА

Бјелица, С. (2000). *Социологија*, Нови Сад: ФФК.

Boys to man. (1999). Oakland, Children Now. Постављено 1. 9. 1999; Web site: http://www.aafla.org/

Children and Sports Media Study (2001). Los Angeles: AAF/ESPN. Постављено Април/Maj 2001; Web site: http://www.aafla.org/

Čokorilo, R. (1998). *Pedagogija sporta*, Beograd: Viša škola za sportske trenere.

Koković, D. (1990). *Doba nasilja i sport*, Novi Sad: „Sport's World".

Koković, D. (2000). *Socijalna antropologija sa elementima antropologije sporta*, Beograd: Viša košarkaška škola.

Koković, D. (2001). *Sociologija sporta*, Beograd: Sportska akademija.

Koković, D. (2004). *Sport i mediji*, Novi Sad: FABUS.

Valić-Nedeljković, D. (1998). *Praktikum novinarstva*, Novi Sad: Novosadska novinarska škola.

SOCIAL AND ANTHROPOLOGICAL CHARACTERISTICS OF VIOLENCE IN SPORTS ACTIVITIES: MEDIA INFLUENCE ON YOUTH

by

Bojan Milošević

Summary

Mass-media have powerful influence on characteristics and development of contemporary societies. Modern societies are characterized by different varieties of violence as un-human social and anthropological behaviour paterns of different societies and as shapes of social pathology. Media are the most significant mediator between sport and men of modern societies, particularly of young people. Violence, as on expression of agressive behaviour, is not just a consequence of global society and mass--media influence on audience (especialy hooligans), but it is developing as a consequence of socialisation of personality. Youth violence is also a consequence of mass--media influence on young people's education. Children and youth are especially sensitive to violence in mass-media.